

vevőt). — Az aranystandard elhagyása előtt az angolok felvettek 50 millió font kölcsönt: 25 milliót Newyorkban és (25 milliót) Párisban. — Beruházásokra fordítottak 1924/25-ben^o 69 millió pengőt, 1925/26(-ban)^o 224 (millió pengőt), 1926/27(-ben)^o 175 (millió pengőt). — A forgalmiadóbevételekből 1929-ben^o az állam kapott 63%-ot, a főváros 37 (%-ot); 1931(-ben)^o az állam kapott 69 (%-ot), a főváros 31 (%-ot); 1932-ben^o az állam részesedése volt 73 (%), a főváros részesedése 27 (%).

*

Végigfutottunk a nyelvtani és értelmi rövidítések lehetőségein; látjuk, mennyire kihasználhatja a gyorsíró a nyelvtani és értelmi összefüggéseket. Örülnek, ha azokban a nem-gyorsírókban, akik végigolvasták ezt a füzetet, ezek nyomán az a nézet érlelődne meg, hogy a gyorsírás nem egyszerű ügyesség, hanem nehéz és különleges képességeket megkívánó szellemi munka, amelyet — legalább is legmagasabb fokát — nem sajtíthat el bárki, hanem születni kell rá.

Nemes Zoltán.

Pólya.

Kétségtelen, hogy *pólya* szavunk a szl. *povijalo* átvétele, de az az érdekes kérdés, hogy eredeti hangalakja hogyan fejlődött a mai *pólya* (o: *póla*) hangalakká, még nincsen tisztázva. Írtam ugyan erről már egyszer (25 évvel ezelőtt, Nyr. XXXIX, 332), de akkori magyarázatomnak több pontját ma már elfogadhatatlannak tartom. Ma, jóval több tapasztalat birtokában, azt hiszem, hogy e hangsornak a magyar hangtörténet folyamán való fejlődése a következő módon ment végbe.

Nyilvánvaló először is az, hogy e szónak mai hangalakja nem egy hangváltozásnak, hanem a hangváltozások egész sorának a végső eredménye. Ezek közül nézetem szerint legrégibb a szóvégi *o* > *á* (> *a*) változás. Abból a körülményből ugyanis, hogy *o* végű szláv eredetűen alapuló *akna*, *borda*, *borona* 'trabs, balken', *csoda*, *csoroszlya*, *gabona*, *gërzna*, *iga*, *kapta*-féle jövevénytiszavaink egyetlen egy nyelvemlékiünkben

^o Az évszámokat gyorsírásban természetesen rövidebben (24/25, 26/ ; 29, 31 és 32) írjuk.

sem fordulnak elő szóvégi *o* betűvel írva, nézetem szerint arra kell következtetnünk, hogy az *o* > *á* (> *a*) változás ezekben, és velük együtt persze *pólya* szavunkban is, nem a XIV. sz. folyamán ment végbe; tehát akkor, mikor (szóbelsei helyzetben) az *ablak*, *abrosz*, *bab*, *baj*, *dajka*, *darab*, *gabona*, *galagonya*-féle szláv jövevényekben, hanem már mindjárt átvételükkor, hanghelyettesítésként, melynek az volt az oka, hogy akkori nyelvünkben nem voltak (mint ahogy mai nyelvünkben sincsenek) többtagú *o* végű szavak. (BEKE: Nyr. LX, 138—9 szerint az ilyen szóvégi *a* nem korábbi *o* képviselője, hanem nyelvünkben fejlődött járulékhangzó volna, de ez a felfogás nézetem szerint nem helyeselhető). A szláv *povijalo* legrégibb magyar alakja eszerint **povijálá* volt.

E hanghelyettesítés megtörténte után másodiknak az a változás következett, hogy a **povijálá* hangsor *i*-je a kétnyíltszótagos hangtörvény alapján kiesett.¹ De mivel e hangsornak *j* betűvel jelölt hangja nem egyéb mint az *i* és az *á* hangok képzése között szükségszerűen beálló ú. n. *átmeneti hang*, melyet lelkünk nem szokott appericiálni (l. erről HORGER: ÁltFon. 162., 203., 206. §), ezért a korábbi **povijálá* (o: **poviálá*)-ból az *i* kiesése után szabályosan **povála* lett. Mivel pedig a mai *pólya* alak hosszú *ó*-ja *korábbi ov* kettőshangzón át kétségtelenül *ov*, mégpedig a *z o n s z ó t a g ú o v* kapcsolatból lett, ezért a fejlődés további menetére nézve azt kell feltennünk, hogy az *i* kiesését a *v* és *l* közötti *á* kiesése követte. Csakhogy persze nem maga ez az *á* esett ki, ilyen helyzetű *á* kiesésének ugyanis sehol semmi nyoma, hanem az *á* helyébe lépett *o*.

A Magyar Nyelvjárások c. munkámban (199—200. §) rámutattam arra, hogy rákövetkező szótagbeli *á* előtti egy-

¹ A kétnyíltszótagos hangtörvény így szól: „Szóbelsei állandóan nyílt szótagnak felső vagy középső nyelvvállású rövid magánhangzója a XIII.—XV. sz. közötti időben kiesett, ha *a*) közvetlenül előtti is nyílt szótag állott, és ha *b*) kiesésével két olyan mássalhangzó kerülhetett egymás mellé, melyek elsejének képzése után a nyelv hegyének nem kellett visszafelé húzódnia, hogy a következőnek képzése megkezdődhessék”. Pl. szláv *ma-li-na* > **mál-ná* (> *málna*) vagy R. *u-ru-szág* > R. *ur-szág* (> *ország*). A XIII. sz. előtt és a XV. sz. után csak néhány szórványos esetben észlelhető az ilyen minőségű és helyzetű magánhangzók kiesése, de a XIII. és XV. sz. közötti korban rendkívül gyakori, szinte-szinte kivétel nélküli ez a jelenség.

kori *á* Dunántúl nem labializálódott (mint a magyar nyelvterület egyéb vidékein), hanem elhasonulás következtében egy fokkal zártabb *o* lépett a helyébe. Pl. *borát, borázda, csollán, dorázs* stb. De ennek az elhasonulásnak egykor több más vidéken is gyakorinak kellett lennie, mert számos köznyelvi szóalakban is észlelhető és egyáltalán nem valószínű, hogy ezek egytől-egyik mind dunántúli nyelvjárásokból jutottak volna be a köznyelvbe. Pl. *Bogát, bogrács, Boglár, Borbála, Borbás, Bottyán, Dombrád, Domján, Fonyászó, forgács, garaboncás, gyopár, hombár, kolompár* stb. Dunántúl azonban a gyakran használt *bornát, dorát, gyotrán, kamorába*-féle járulékos alakokból való elvonásként keletkezett *borna, dora, gyotra, kamora*-féle alányesetek is közönségesek. És ugyanilyen elvonások eredményei a köznyelvben is pl. az *Ágota, Bagonya, Bagota, boka, borona, Inota, Kalocsa, kaloda, kalongya, Kálota, Kamocsa, Szent-Katolna, katona* stb. alakok. Ezek alapján tehát feltehetjük, hogy az egykori **poválá*-nak **poválát, *poválába, *poválából, *poválás*-féle alakjaiban és származékaiban is megtörtént az *á*-nak ez az elhasonulása, s az így keletkezett **povolát, *povólába*-félékből aztán szintén elvonódott e szónak egy új, **povolá* alakú alányesete. A második nyílt szótagbeli (*á* >) *o*-nak ebből való kiesése már teljesen érthető. Természetes ugyanis, hogy a kétnyíltszótagos hangtörvény alapján nemcsak eredeti, hanem korábbi *á*-ból való *o* hangok is kieshettek. Ilyen kiesések pl. (R. *Dámárád* >) **Dámorád* > **Dámrád* (> *Dombrád*), (R. *kálámár* >) R. *kalomár* > *kalmár*, (R. *Kátapán* >) **Kátópán* > R. *Kátpán* (> R. *Kotpán* > *Koppány*), (R. *Pányavádi* >) **Pányovád* > R. *Pányvád* (> *Ponyvád*), (R. *Sáramás* =) **Sáromás* > **Sármás* (> *Sormás*) és *o—á* hangú alakokból való elvonásokban pl. (szl. *Orava* > **Aráva* >) **Arova* > *Árva*, (szl. *Ilava* >) **Ilova* > *Ilva*, (szl. *Morava* >) R. *Morova* > *Morva*, (szl. *pojato* > **pájáta* >) **pájota* > *pajta*, (szl. *ponjáva* > **pányává* >) **pányová* > **pányvá* (> *pányva* ~ *ponyva*), (szl. *slama* > **száláma* >) **szalomá* > *szalma*, szl. *zobalo* > **zabálá* >) *zabolá* > *zabla*, (R. *Szágyává* >) R. *Szágyová* > *Zagyva*, (szl. *Zitava* >) R. *Zsitová* > *Zsitva*. Ugyanígy változás tehát ez is: (**poválá* >) **povolá* > **powlá*.

A még ez után történt *ou* > *ó*, *l* > *ly* (> *í*) és *ü* > *u* változások nyelvész-olvasók számára már nem szorulnak magya-

rázatra. (A Calepimus szótárában olvasható *paló* alak bizonyára csak sajtóhiba *póla* helyett). De igenis magyarázatra szorul még az a kérdés, hogy miért hiányzik a *pólya* szónak régiebb *póla* alakjából kicsinyítő *-ka*, *-ke* képzővel képezett R. N. *pólka* (> *póka*) származékban a tövégi *a* hang.

Ezt a jelenséget is próbáltam már egyszer magyarázni (MNy. XVI, 143). Az *a* hiányának akkor két magyarázatát tartottam lehetőnek. Az egyik az, hogy a SIMONYI (TMNy. 546) idézte *akkora*: N. *akkorka* s így N. *ekkorka*, *mekkorka*, *po-gácska*, *cicka*, *kutyka* származékokkal együtt a *póla* (> *pólya*) melletti *pólka* (> *póka*) származékban ez az alakja is egyszerejtés eredménye volna, a másik pedig az, hogy *pólka* (> *póka*) talán elvonás a 'pólyáz, pólyál' jelentésű R. *pólkál* (> *pókál*) igéből, ez utóbbi pedig a szabályos R. *póllál* (> *pólyál*) és a *dajkál* igék összevegyülésének volna az eredménye. De hogy az *akkora*: *akkorka*-féle hangviszony egyszerejtés eredménye lehetne, azt ma, mivel az egyszerejtés jelenségét ma már sokkal jobban ismerem mint 15 évvel ezelőtt (l. MNy. XXX, 69), határozottan tagadnom kell. A másik feltevés, hogy a *póla* melletti *pólka* talán elvonás volna a *pólkál* (< *póllál* × *dajkál*) igéből, magában véve nem volna ugyan elfogadhatatlan, de mégis elfogadhatatlan azért, mert a *póla*: *pólka* hangviszony elválaszthatatlan a fennebb idézett *akkora*: *akkorka*-félékben észlelhető hangviszonytól, ezek pedig nem magyarázhatók meg semmiféle elvonásból. És különben is rájöttem azóta arra, hogy nemcsak akkor tűnt el egyes szavak szóvégi *a* hangja, ha a *-ka* *-ke* kicsinyítő képző járult hozzájuk, hanem akkor is, ha a *-csa*, *-cse* kicsinyítő járult hozzájuk: *taliga*: *taligcsa (: *talikcsa > *talicska*), *portulák*: *porulákcsa (> N. *portulácska*), *Rébeka*: *Rébékcsa (> N. *Rébécška*, l. mindezekről MNy. XXIV, 272). A szóvégi *a*-nak elmaradása tehát nyilván a hozzájárult képzőnek kicsinyítő-becéző voltával van kapcsolatban.

Mindezek alapján ma azt hiszem, hogy *póla*: *pólka* valamint az *akkora*: *akkorka* és *taliga*: *talikcsa (> *talicska*)-félék mind téves apperceptionon alapuló képzőcserével magyarázandók: egyes beszélők a *póla*, *akkora*, *taliga*-féle szavak végső *a* hangját tévesen kicsinyítő-becéző képzőnek fogták fel és ezt aztán más kicsinyítő-becézővel cserélték fel; egyes esetek-

ben a *-ka*, *-ke*-vel, más esetekben a *-csa*, *-cse*-vel. És teljesen ugyanúgy keletkeztek nézetem szerint az olyan ma közhasználatú becéző személynévek is, mint pl. (*baba* >) *Baba*: *Babi*, *Babus*, *Bápszi*, (*duda* >) **Duda*: *Dudus*, (*rózsa* >) *Rózsa*: *Rózsi*, *Anna*: *Anni*, *Anka* (> *Panka*), *Annus*, *Anci*, *Ilona*: *Ilonka*, *Béla*: *Bélus*, *Gyula*: *Gyulus* stb. Mert hiszen a *baba*, *duda*, *rózsa*, *Anna*, *Ilona*, *Béla*, *Gyula* szavak végső *a* hangja sem becéző képző, hanem etimologikus része a szó ragtalan és képzőtlen alanyesetének.

Idetartozik végül még az a jelenség is (ezt először SÁGI figyelté meg. MNy. X, 223), hogy egyes *a* végű nőneveknek a végső hangja elmaradt. Így (lat. *Agneta* >) *R. Agnēta* > **Agnēt* (s ebből egyfelől **Agnēt* > *R. Aglēt*, másfelől **Angnēt* > **Anglēt* > *R. Anglit* > *R. Angalit*), (lat. *Helena* > *R. Élēna* >) *Ilona* > *Ilon*, (lat. *Catharina* >) *R. Katalina* > (Szent-Katolna ~) *Katalin*, (lat. *Margareta* > *R. Margarēta* >) *R. Mārgita* (> *Mārgitta* hn., a második *ar* kapcsolat kieséséről l. MNy. XXX, 71) > *Mārgit*, (lat. *Rebeca* >) *Rēbēka* > **Rēbēk* (> *N. Rēbēk*). Az *a* elmaradását ezekben az esetekben is alig okozhatta más mint az, hogy egyes beszélők tévesen kicsinyítő-becéző képzőnek vélték, s ezért akkor, mikor egy-egy ilyen nevű nőt nem becézve, hanem közönbösen akartak megnevezni, **Agnēt*-nak, *Ilon*-nak, *Katalin*-nak, *Mārgit*-nak, **Rēbēk*-nak nevezték. És ezek a nem becéző, *a* nélküli névalakok aztán lassanként elterjedtek.

Horger Antal.

Megjegyzések a Magyar Etymologiai Szótár XI. (erdő-faristár) füzetéhez.

1.

erdő. Abban föltétlenül igazuk van e szótár szerkesztőinek, hogy e szavunk az *ered* ige melléknévi igenévi származéka. De nem magyarázzák meg azt, hogy hogyan kapta mai főnévi 'wald' jelentését. Azt hiszem, hogy *erdő* eleinte az eredetileg 'wald' jelentésű *vad* főnévnek (innen a szintén főnévi *vadon* származék) volt a jelzője: *erdő vad* '(sprossender) junger wald', s e jelzős szerkezetből vált ki utóbb jelentéstapadás-